

**Тыва Республиканын Барыын-Хемчик кожуунун Кызыл-Мажалык суурунун
«Аленушка» аттыг муниципалдыг бюджеттиг школа назыны четпээн уруглар сады**

**Долгандыр турар чуулдер-биле таныштырылга
улуг болуктун уругларынга
«Бойдус дугайында чугаалажыыл»
(экология хевиринге)**

Кичээлди тургускан
кижизидикчи башкы:
Сарыглар Чимис Алдын-ооловна

Кызыл-Мажалык, суур 2022.

Кичээлдин темазы: «Бойдус дугайында чугаалажыыл»

Ооредилгенин кол адыры:

Ооредилгенинин оске адырлары – биле харылзаазы: «Чугаа сайзырадылгазы», «Эстетиктиг уран чурулга сайзырадылгазы», «Социал коммуникативтиг сайзырадылга», «Куш-культура сайзырадылгазы».

Эрттирер хевири:

Кол сорулгазы: Уругларны торээн чурттунун каас-чаражын унелеп, оон бойдус байлаанга ынак болуп, чажындан биче сеткилдиг кээргээчел чорукка, бойдушту камгалап, кадагалаарынга ооредип кижизидер.

Мергежилгелер:

Ооредиглиг ажыл - чорудулгазы: чылдын дорт уези болгаш уругларга амылыг болгаш амылыг эвес бойдус дугайында билиндирери;

Сайзырадыр ажыл - чорудулгазы: уругларнын дыл-домаан тывызыктар болгаш шулуктер дузазы-биле сайзырадыры;
- чугаа-домаан сайзырадыры, сос курлавырын байыдары;
- уругларнын боданыр чоруун, сактып алырын сайзырадыры.

Кижизидилгелиг ажыл - чорудулгазы: уругларны торээн чурттунун каас-чаражын унелеп, оон бойдус байлаанга ынак болуп, чажындан биче сеткилдиг кээргээчел чорукка, бойдушту камгалап, кадагалаарынга билиндирип кижизидип ооредири.

Методтар болгаш аргалар: тайылбыр. беседа, чуруктар корулдези. дуржулга, оюннар, айтырыглар.

Словарылыг ажыл: амылыг бойдус, амылыг эвес бойдус, байлак чер.

Дерилгеzi: Часкы бойдус чуруу, дорт уенин чуруктары, черлик дириг амытаннар чуруктары.

Кичээлге херек чуулдери: Бойдус болгаш экологияга хамаарышкан чуруктар компьютер, проектор, музыкалыг физминутка.

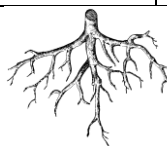

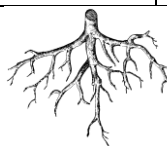

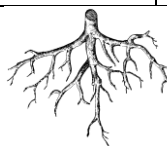

№	Кичээлдин этаптары:	Ооредиглиг кичээлдин чорудуу:		
		Башкынын ажыл чорудуу:	Уругларнын ажылы:	Уези
1.	Организастьг кезээ:	<p>Башкы: Экии, уруглар. - Кичээливисти эгелээринин мурнунда келген аалчыларывыс-биле, эштеривис-биле хулумзуруп, мендилежип алыылынар. Кичээливисти тондур шак-ла мынчаар хоглуг, найыралдыг ажылдаар бис, уруглар.</p> <p>Башкы: Эр-хейлер, ам шупту тогерик кылдыр турупкаш, бот-боттарывыс – биле мендилежип корээлинер!</p> <p>Четтинчипкеш долгандыр Чергелештир туруптаал, Кайгамчыктыг демниг бис Мен сээн оннуун, сен мээн оннуум Холдарывыс дынзыг туткаш, Куспакташкаш, хулумзуруул.</p>	<p><i>Уруглар кирип келгеш, долгандыр туруп алырлар.</i></p> <p><i>Уруглар холдарындан тутутчупкаш, бот - боттарынче хулумзуруур.</i></p>	1,5 мин.
2.	Проблемный ситуация	<p>Башкы: Чылдын уелери болгаш кышкы уени чугаалажыр бис, уруглар. Силерге мен тывызык ыдайн, силер тывар силер.</p> <p>Уругларга тывызыктарны салыр: Ужуп чорааш ытавас, Удуп чыткаш ытавас, Оттуп келгеш моореп унер (хар).</p> <p>Алдын чайыр чылытты, Ак ширтек союлду (хун биле хар).</p>	<p><i>Уруглар боданыр</i></p> <p><i>Уруглар: хар</i></p> <p><i>Уруглар: хар биле хун</i></p>	5 мин.

		<p>Дорт алышкы, дорт чузун (чылдын уелери).</p> <p>Башкы: Уруглар, даштын чылдын кайы уезил?</p> <p>- Кышкы уе-деп, канчап билип алдынар?</p> <p>- Кышкы уенин соонда кайы уе келирил? Мурнунда кайы уе турган?</p> <p>- Ынчаарга чылда каш уе бар болуп турарыл?</p> <p>- Кышкы уе келирге чылый берген бе азы соой берген бе?</p> <p>- Кышкы уе келгенинге ооруп тур силер бе?</p> <p>- Ам каш хонгаш чуу деп байырлалы болурул?</p> <p>- Кышкы уенин соонда кайы уе келирил?</p>	<p><i>Уруглар: чылд ын уелери</i></p> <p><i>Уруглар: кышк ы уе</i></p> <p><i>Уруглар: дашт ын соок болгаш хар бар.</i></p> <p><i>Уруглар: кышк ы уенин соонда часкы уе. Мурнунда куску уе.</i></p> <p><i>Уруглар: чылда дорт уе бар.</i></p> <p><i>Уруглар: кышк ы уеде соой берген.</i></p> <p><i>Уруглар: ийе</i></p> <p><i>Уруглар: кышк ы уенин соонда часкы уе.</i></p>	
--	--	--	--	--

		<p>Башкы: Часкы уе келгенинге шынап-ла дыка-ла ооруп турар болгай бис, ынчангаш часкы уенин дугайында кым кандыг шулуктер билирил, ооренген шулуктеривисти сактып тургаш, чугаалап корээлинерем. (1-2 хире уругларнын «Шагаа» дугайында шулуктерин чугаалаар) <i>Уруглар: тыва улустун байырлалы Шагаа байырлалы боор.</i></p> <p><i>Шагнын соолгу эргилдези</i> <i>Чыкылама кышты солуур</i> <i>Чырык чаагай частын бажы</i> <i>Шагаа айы унуп келди!</i></p> <p><i>Шагаа кээрге часты оштаан</i> <i>Шагаа хуну унуп келди</i> <i>Артыш ыжы дээрже шойлуп</i> <i>Сагын хоону сергедип кээр</i> Башкы: Эр-хейлер! Башкы: Кижилер ышкаш час дужуп чылырга оон ынай чулер ооруп-амырап турар -деп, бодаар силер, уруглар? Башкы: Бо бугу-ле адаанывыс чуул шупту бойдус боду ол-дур. - Бойдус дээрге чул ол, уруглар? Ынчангаш богун бис бойдус дугайында чугаалажып, таныжар бис, уруглар. Башкы: Ынчангаш бо хун кичээлде силер бойдус камгалакчылары болур силер бе, уруглар?. - А бир эвес бойдус камгалакчылары болур дизе бойдус дугайында хойну билир ужурлуг бис.</p>	<p><i>Бирги уруг шулук чугаалаар.</i></p> <p><i>Ийиги уруг шулук чугаалаар.</i></p> <p><i>Уруглар: кушкаштар, дириг амытаннар, бойдус.</i></p>	
3.	Ортаакы кезээ:	<p>Башкы: Ол дээрге: арга-арыг, дириг амытаннар, куштар, курт-кымыскаяк, унуш-ыяштар, суглар-хемнер, тайга-даглар - дээш, бисти долгандыр турар хурээлелди бойдус дээр . - Сактып келинерем,уруглар, бойдус каш кезекке чарлырыл? (2 кезекке чарлыр) - Кым адаптарын уруглар: амылыг база амы чок-деп, кезектерге чарлыр.</p>	<p><i>Уруглар: ийи кезекке чарлыр.</i></p>	5 мин.

	<p>Башкы: Амылыг кезээнге, озуп-унер, кову деп - торуур чуве бурузу анаа хамааржыр: дириг амытаннар, балык-байлан, курт- кымыскаяк, чечек-буру, унер ыяштар, кат чимис, куштар аймаа.</p> <p>Башкы: Амы чок бойдуска: суглар-холдер, даштар-даглар, элезин-довурак, ай-хун, сылдыстар, хар-чаъс хамааржыр.</p> <p>Оюн: «Дорт сос»</p> <p>- Мен бир болуктун ниити адын адаарымга силер ында чулер кирип турарыл тывар силер.</p> <p>Ногаа аймаа: <i>огурец, помидор, морковь, согуна.</i></p> <p>Чимис аймаа: <i>яблоко, банан, апельсин, арбус.</i></p> <p>Азырал дириг амытаннар: <i>инек, аът, хой, ошку.</i></p> <p>Черлик дириг амытаннар: <i>бору, дилги, койгун, адыг.</i></p> <p>Кыштаар куштар: <i>бора-хокпеш, коге-буга, каарган, торга.</i></p> <p>Башкы: Эр хейлер уруглар! Олар шупту дириг бойдуска хамааржыр. Шуптузун шын харыыладынар.</p> <p>Башкы: Уруглар, сактып келинерем, бойдушту, черни бис чувус дээр ийик бис?</p> <p><i>(бойдус-бажынывыс, ие-бойдус , чер-чемгерикчивис, «дээр –ада, чер-ие»).</i></p> <p>- Чуге ынча дээр бис кым билирил,уруглар?</p> <p>Башкы: Ону кым тайылбырлап шыдаарыл?(уругларнын харыыларын дыннаар)</p> <p>Башкы: Чуге дизе кижилер база оске дириг амытаннар ышкаш бойдустан, черден чемни тып, кылып амыдырап чоруур.</p> <p>- Сактып келинерем уруглар, хлеб кайыын келир деп, ооренген ийик бис?</p> <p><i>(тараанын урезинин тарыырга, тараа озуп кээр, ону кескеш дээрбедеп тырткан соонда далган болу бээр, ол далгандан ам кандыг-даа чем унуп кээр)</i></p> <p>- Бистин тыва чон дыка-ла шын чугаалан-дыр корунерем: «Дээр- адавыс, чер-иевис» - деп.</p>	<p><i>Башкы чувелернин ниити адын адаарга уруглар ында чулер кирип турарыл оон уш сосу адаар.</i></p> <p><i>Уруглар: уругларнын харыылары.</i></p>	
--	---	--	--

4.	«Кадыкшыл дын минутазы»	<p>Сула шимчээшкин: Дангаар эртен херелденген хун-даа унуп, Херелдери чернин кырын чайыннаан <i>(холдарын ору кодуруп, херлир)</i> Хенертен хат куштуг хадып <i>(холдарын ору чайып, куду чайып)</i> Булуттарны боле шаапкан <i>(холдары-биле арыннарын дуглап алыр)</i> Кезек дамды дымырадып Кедерезе чаашкын болуп дынзый берген <i>(чангыс черге маннаар)</i> Хун-даа дужуп орайтаан <i>(холдарын бурунгаар донгаяр)</i> Херии даглар артын орта Херелдерин чажырыпкан <i>(холдарын ооргазынын артынче чажырып алыр.)</i></p>		1,5 мин.
		<p>Психогимнастика: «Урезинчигештер» Башкы: Ам силер шупту бичии чечектин урезиннери болур силер. Карактарынар шиип алынар. Боттарынарны бичии урезин дег бодап алыр силер. Силер чернин ханы иштинде олуар силер. Карангы. Хенертен чылыг апаар.<i>(чоорту оожум туруп келир)</i> Урезинден чечектин уну ,оон бурурели озуп унуп келир. Хунчугештин чылыг херелдери силерни бурулеринерни чылыдып турар. Хунчугеш бодунун херелдери-биле силерни ору тыртып турар-биле домей. Силернин бурулеринер немежип озуп-ле олуар силер. Хенертен чаъс дымырадып келген. Чаъстын суун ижип бурулеринер кончуг чараш онгур болуп озуп келген. Силернин карактарынар частып кончуг чараш онгур чечектер частып келгилээн. Силерге эки, чуге дизе бо чер кырынга чараш онгур чечек болуп, арыг агаар тынып, чаъстын арыг суун ижип, хуннун чылыг херелинге чассыыры болур. Ынчангаш бичии урезинчигештен шак мындыг чараш чечек частып озуп келген. Шупту карактарын коруп келир.</p>	<p><i>Оожум хогжум ойнаар</i></p> <p><i>Аялганы салыптарга уруглар карактарын шиип алгаш олуруп алыр.</i></p>	10ми н.

		<p>(савада олурткан чечекти коргузер)</p> <p>Башкы: Уруглар, дириг урезин болуру силерге солун болду бе? Чараш чечектеривисти унуштерни сыкпайн, оларны ажаап-карактаар болзувусса оон онгур чечектер частып унуп чернин кырын каастаар.</p> <p>«Чечектин тургузуу»</p> <table><tr><td>дазыл</td><td>сып</td><td>адыры</td><td>буру</td><td>чечээ</td><td>урезин</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	дазыл	сып	адыры	буру	чечээ	урезин							Чурукта чечектин тургузуун коргузер.	
дазыл	сып	адыры	буру	чечээ	урезин											
																
5.		<p>Башкы: Уруглар азырал болгаш черлик дириг амытаннарнын ылгалы чул, чугаалап корунуерем?</p> <p>(Азырал амытаннарнны кижилер азырап турар: сигенин белеткээр, чылыг кажсаазын тудуп кылып бээр, а черлик амытаннарга кым-даа кажсаа кылбас, чем белеткевес олар боттары амыдыраар).</p> <p>Шимченгир оюн:</p> <p>Адыг ирей кандыг ийик –аар-аар кылаштаал Дилгижек-оол кандыг ийик –чиик-чиик шошкуулу Бора-хокпеш кандыг ийик, бажын ол-бо борбаннадыр Койгунчугаш кандыг ийик, хокпаннадыр шураалы, че!</p>	Мнемокуб-биле ажыл, чурукта р	5 мин.												
6.	Туннел:	<p>Башкы: Бо хун кичээл солун болду бе?</p> <p>- Бис чуу деп бомбурзекте чурттап турар бис?</p> <p>- Амылыг бойдуска чулер хамааржырыл? (кижи, дириг амытаннар, унуштер, курт-кымыскактар)</p> <p>- Амылыг эвес бойдуска чулер хамааржырал? (даглар, суглар, ай, хун, сылдыстар оон-даа оске)</p>		2 мин												

		<ul style="list-style-type: none"> - Чунун дугайында чугаалаштывыс? (бойдус дугайында) - Бойдусту канчаар деп, чугаалаштывыс? (камнаар) - Кичээлге эки киришкенинер дээш четтирдим, уруглар. - База катап ужурашкыже – 1,2,3,4,5. (часкап санаар, байырлажыр). Дыштаныыр.		
--	--	--	--	--

АЖЫГЛААР ЧУУЛДЕР:

